

'Een Oudnederlandsche zin uit de elfde eeuw (met reproductie)'

M. Schönfeld

bron

M. Schönfeld, 'Een Oudnederlandsche zin uit de elfde eeuw (met reproductie).' In: *TNTL* 52 (1933), p. 1-8.

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/scho074oudn01_01/colofon.htm

© 2002 dbnl / M. Schönfeld

Een Oudnederlandse zin uit de elfde eeuw (met reproductie)

De bekende anglist Mr. Kenneth Sisam te Oxford heeft ten behoeve van een door hem te ondernemen uitgaaf een uitvoerig onderzoek ingesteld o. a. naar het Ms. Bodley 340, en een beschrijving hiervan heeft hij in 'The Review of English Studies'¹⁾ gegeven. Bij zijn onderzoek vond hij op het laatste schutblad een losse krabbel, geschreven met een hand uit de tweede helft van de 11de eeuw. Een nadere beschrijving van deze en andere krabbels op dit blad zal men kunnen vinden in het Januarienummer 1933 van dezelfde Review, maar reeds nu heeft de Schrijver mij zijn artikel ter beschikking gesteld. Sisam vermoedde n.l., dat de bewuste krabbel Oudnederlands was, en hij wendde zich om nadere inlichtingen tot prof. Swaen. Deze was zo vriendelijk, mij de zaak ter hand te stellen, en in overleg met beide geleerden heb ik daarna de behandeling op mij genomen²⁾. Immers, het bleek mij, dat het vermoeden van Sisam juist was, en daar van het Oudnederlands, d.w.z. van die periode van onze taal die ± 1100 afgesloten wordt, zo heel weinig bewaard is, meen ik, dat dit nieuw gegeven een enigszins uitvoerige behandeling ten volle verdient. Ook wekt de vondst de hoop, dat misschien nog meer merkwaardigs van deze aard in Engeland voor den dag zal komen.

Aan de rechterzijde, vrij ver naar beneden, vindt men de volgende Latijnse zin:
Abent omnes volucres nidus inceptos nisi

1) VII (1931) Jan.; VIII (1932) Jan.

2) Aan Mr. K. Sisam mijn bijzondere dank voor de grote welwillendheid, waarmee hij op iedere wens van mij inging, o.a. door een fotografie van het bewuste schutblad te doen vervaardigen.

ego et tu. En onder deze Latijnse woorden staat: *Hebban olla vogala nestas hagunnan hinase hi anda thu*. Nog eens is de schrijver met zijn Latijnse zin begonnen, onderaan links, maar dit keer bracht hij het niet verder dan *Abent omnes*. Wat op *thu* volgt, is, naar vriendelijke mededeling van S i s a m, 'certainly Latin, though I cannot read it clearly in the Ms.'

Het Oudnederlands karakter wordt al dadelik door het eerste woord *hebban* bewezen, tegenover ags. *habbað* (*hæbbað*), os. *hèbbiad* (*habbiad*) (eerst mnd. *hebben* naast *heb(be)t*), owfri. *habbet(h)*, *habbat(h)* (oofri. *hebbat(h)*, *hebth*), terwijl ohd. *habênt* in stamvorm afwijkt. Het dichtst erbij staan de oonfrk. vormen, die weliswaar van *hebben* niet zijn overgeleverd, maar in 't algemeen op *-unt* uitgaan¹⁾. In onze vorm is de *t* reeds verdwenen.

In dezelfde richting als *hebban* wijst de masculine pluralis *nestas*. Immers dat wij hier niet met de ags. pluralis-uitgang *-as* te doen hebben, noch ook met een ander wgm. dialect, bewijst het genus masculinum van *nest*, dat alleen in 't mnl. als zodanig voorkomt²⁾. Tevens komen we hier tot de engere begrenzing: Zuidnederlands; immers afgezien van de mnl. bewijsplaatsen, leeft een mannelik *nest* voort in 't wvla.³⁾, terwijl het daarentegen in 't Noorden in later tijd een uitzondering is.

Opvallend is het naast elkaar voorkomen van de pluralis-uitgangen *-a* en *-as* (toevallig 't eerste als nominatief, 't andere als akkusatief) in *vogala* en *nestas*. In 't Oud-Gents vindt men volkomen hetzelfde: *M a n s i o n*⁴⁾ vermeldt als n.pl. van *ã*-stammen *Scloa* naast *geldindas* (l. **geldingas*), *Grifningas*, *Humas*. De *-s* is Ingvaeoons (ags. *-as*; os. *-os*, soms *-as*, zelden *-a* [-e])⁵⁾, tegenover de oonfrk. *-a* (*berga* enz.; ééns *-e*)⁶⁾,

- 1) Van Helt en, Die altostniederfränkischen Psalmenfragmente II § 91, 103, 121.
- 2) Eerder een vernieuwing dan een voortzetting van een idg. masculinum, dat bewaard is in lt. *nīdus*, terwijl skr. *nīdá-* mannelik én onzijdig is.
- 3) De Bo blz. 737.
- 4) Oud-Gentsche Naamkunde blz. 281.
- 5) Holthausen Altsächs. Gr². § 265, 5.
- 6) Van Helt en t. a. p. § 56.

en de nu gebleken verbreiding van de *s* in zuidndl. dialecten reeds in de alleroudste tijden is een goede steun voor hen, die menen, dat de ndl. pluralis op *-s* van germ. oorsprong is¹⁾. Zou men het onwaarschijnlijk achten, dat een schrijver in één kort zinnetje twee verschillende pluralisuitgangen bij woorden van dezelfde klasse zou gebruiken, dan zou men in de *-a* van *vogala* invloed van 't voorafgaande *olla* kunnen zien; een invloed zoals die door *H o l t h a u s e n*²⁾ voor de os. *-a*, *-e* wordt aangenomen.

De eerste, svarabhaktiese *a* van *vogala* (tegenover b.v. ags. *fuglas*, os. *fuglos*) is niet bevreemdend; herhaaldelijk vindt men dergelijke vormen in 't Oud-Gents, b.v. *Sumaringahem*, *Sumeringehem*³⁾.

Een engere begrenzing wordt verkregen door de vorm *olla*, die stellig Westvlaams is. Immers juist voor dit dialect⁴⁾ is de overgang van *a* tot *o* vóór // kenschetsend, van de oudste tijden af; *J a c o b s*⁵⁾ neemt zelfs de uitspraak *ol* reeds voor het jaar 900 aan. Wat de uitgang *-a* van *olla* betreft, die wisselt met een oorspr. *-e*, vgl. 't os. (*alle* naast *alla*) en oonfrk. (*manage* naast *alla*); gewoonlijk verklaart men die als invloed van 't femininum⁶⁾.

Even duidelijk wijst op het Westvlaams de voorvoeging van *h* in *hagunnan*; immers dit en, omgekeerd, de verdwijning van een *h* voor vokalen⁷⁾, is een karakteristieke trek van dit dialect⁸⁾. De vorm **agunnan* biedt moeilijkheden. Op 't eerste

1) Zie mijn Hist. grammatika³ § 86 (met aantekeningen).

2) t. a. p. § 265, 5.

3) *M a n s i o n* t.a.p. 220 v.

4) En dan ook, onder invloed hiervan, in enkele Zeeuwse dialecten.

5) Het Westvlaamsch, vooral blz. 17 en 269. Vgl. ook *D e B o* blz. 599 (s.v. *L*); *Mnl. Wb.* I 310 (s.v. *al*), V 74 (s.v. *ol*), 86 (s.v. *olso*); en zie ook *V a n H e l t e n* *Mnl. Spr.* § 34 b; *F r a n c k* *Mnl. Gr.*². § 49.

6) Vgl. *H o l t h a u s e n* t.a.p. § 354, 9; *B o r g e l d*, *De Oudoostnederfrankische Psalmen* § 167; *V a n H e l t e n*, *Die altostndfr. Psalmenfrgm.* § 75 I (II 167).

7) Er staat dan ook *abent* in plaats van *habent*.

8) *J a c o b s* t.a.p. 283 C1 (ook Noord-Bevelands); *D e V o o y s*, *Geschiedenis van de Nederlandse Taal* blz. 34 v. Vgl. voor dit verschijnsel o.a. *Van Ginneke Neophilol.* 13, 163 v.

gezicht is men geneigd hierin een ags. vorm te zien, met een oud *-an* in plaats van een normaal *-en*¹⁾, daar het prefix *a-* (*á-*?) (uit *on-*)²⁾ juist in dit dialect bij dit w.w. voorkomt. En hoewel het niet ondenkbaar is, dat een in Engeland toevende Vlaming in zijn Vlaams 'anglicismen' neerschreef, schijnt het me - in verband met verderop te bespreken ingvaeonismen - aannemelijker, ook in *agunnan* een ingvaeoonse vorm te vermoeden.

Dat *agunnan* tegenover lt. *inceptos* de onverbogen (neutrale) vorm vertoont, is in overeenstemming met de regel in de ogm. bronnen. Ook het enige voorbeeld in 't oonfrk. kent de onverbogen vorm, n.l. ps. 73: 3: *Quanta malignatus est inimicus in sancto!* = *So mikila faruuart heuit fiunt an heiligin*³⁾.

Een tweede voorbeeld van prothese van *h* vindt men vermoedelijk in *hi*. Immers de afwijking van het Latijn, dat *ego* heeft, is onbegrijpelijk; het ligt voor de hand, hier *hi(c)* = *ic* te lezen. Op mijn nog vóór het ontvangen van de fotografie aan Mr. S i s a gedaan verzoek om in 't ms. na te gaan, of een lezing *hic* hier mogelijk was, antwoordde hij mij: '... the *hi* is quite clear, and ranges exactly under the *tu*. But it is quite possible, though there is no trace of a letter that I can see, or of rubbing, that *c* originally stood after *hi*. There is at this point in the Ms. a vertical thick line, where the vellum is rather whiter (it is, I think, part of an old ruling) and it falls just at the end of *tu* and *hi*. Immediately above *tu* is what I take to be the remains of *nu(nc)* in a Latin scrap, though only a trace of the second *n* is left, and none of *c*. The final letter of *hi(c)* may thus have been rubbed away without leaving any trace, just as the last letters of *nunc* which were in the same position'. Daar nu bovendien de *i* van *hi* niet waarschijnlijk is naast de *e* van (*hina*)*se* (zie hier-

1) Vgl. Girvan, Angelsaksisch Handboek § 407 Aanm.

2) Girvan t.a.p. § 163.

3) Vgl. J. H. Kern, De met het Partic. Praet. omschreven Werkwoordsvormen in 't Nederlands blz. 12 vlg.

onder), lijkt het me geen gewaagde konjektuur, hier *hi(c)* = *ic* te lezen.

Ik kom tans tot de vorm *hinase* = *nisi*. Men heeft hier m. i. een ingvaeoonse vorm, het naast te vergelijken met ofri. *hit ne sē*¹⁾, owvla. *het ne si*. Een oude vorm *hit* (wel bekend uit 't ofri. en ags.) in plaats van *het* is in 't owvla. in de 13de eeuw overgeleverd²⁾; de assimilatie van de *t* met volgende *n* komt o.a. in 't Brugs van de 13de eeuw voor³⁾. Het tweede lid *nā*, met ogm. *ai*, moet de versterkte ontkenning zijn, die met ingvaeoonse *ā* uit 't ags. en ofri. bekend is; het derde lid *sē* is als zodanig (tegenover b.v. ags. *sí*, *síe*) alleen in 't ofri. overgeleverd.

Een andere ingvaeoonse vorm vindt men in *anda*. Naast *and*, dat de normale vorm is in 't ags. en ofri. en dat ook in 't os. voorkomt, bestaat in 't ofri. en ook in 't os. een vorm *ande*⁴⁾, en als derde vorm *anda*. Dit *anda* verschijnt in 't ofri. in mss. van de 13de en de 14de eeuw, en verder ééns in 't os.. *Se h r t*⁵⁾ trekt hieruit de konklusie, dat *anda* in 't ofri. een jongere 'Neubildung' is, ontstaan door 'Anlehnung' aan *anda* = *an tha*, en zodoende formeel hiermee alsook met de prepositie *anda* samengevallen, terwijl het os. voorbeeld waarschijnlijk 'dem Schreiber zu Last' te leggen is. Deze op zich zelf al gewrongen verklaring wint niet aan waarschijnlijkheid door onze plaats. Men krijgt veeleer de indruk, dat er een

- 1) Vgl. b.v. bij *S i p m a*, Oudfriesche Oorkonden I n°. 43 r. 1S-16: *hyt ne se* (*dath*), en zie *H o l t h a u s e n*, Altfriesisches Wörterbuch blz. 75 (s.v. *ne*).
- 2) *J a c o b s* t.a.p. blz. 79 n°. 9; vgl. ook blz. 121 en 122.
- 3) *henne*: *J a c o b s* t.a.p. blz. 76. Vgl. mnl. *dannes*, *hens*, *henne* bij *F r a n c k*, Die Inklination im Mittelniederländischen (Verslagen en Meded. Kon. Akad. Afd. Lett. 4de reeks X blz. 78). - Een verklaring van *hinase* uit **hin-na-se* met *hin* = *in* 'indien' (Mnl. Wb. III 815; Ndl. Wb. 6, 1488 v.; ook wvla.: *D e B o* blz. 456; *J a c o b s* blz. 290) als bijvorm van *en(de)* (Mnl. Wb. t.a.p.; vgl. II 643 v., met herroeping van het I 403 gezegde) stuit af op het feit, dat *en(de)* als *anda* in onze tekst verschijnt.
- 4) Vgl. ook mnl. *ande* als wfri. dialektvorm (Mnl. Wb.). Evenzo *ande* naast *and* in de Glossen van de Lex Salica; zie *H . K e r n*, Die Glossen in der Lex Salica blz. 92 v.
- 5) Vgl. voor de overlevering en de verspreiding van al deze en dgl. vormen diens monografie 'Zur Geschichte der westgerm. Konjunktion *und*' (1916), vooral blz. 25 v.

ingvaeoons *anda* bestaan heeft¹⁾, dat in 't ofri. naast het hieruit ontwikkelde *ande* zich lang heeft gehandhaafd, of liever, eerst laat in 't schrift tot uiting komt.

De laatste vorm is *thu*, niet op ags. wijze met de rune *þorn* geschreven. Het logenstrafte de - trouwens reeds door Muller²⁾ tegengesproken - bewering van Jacobs³⁾, dat *du* nooit in de Westvlaamse volkstaal bestaan heeft. Tevens leert het enige voorzichtigheid in het vaststellen van de tijd van overgang van anl. *þ* tot *d*; voorzover de spelling hier niet histories is, schijnt de tijdsbepaling van Manson⁴⁾ juister dan die van Jacobs⁵⁾.

Het is uit het bovenstaande duidelijk, dat onze zin Oudwestvlaams is; dat dit dialect zich door talrijke Ingvaeoonse eigenaardigheden kenmerkt, is bekend⁶⁾; niet ten onrechte merkt Teuchert⁷⁾ op, dat '(noch heute) ingwäonische Züge das sprachliche Gesicht der Landschaft [Westflandern] bestimmen'. Het is dus niet verwonderlijk, dat ook onze losse optekening daar in sterke mate blijk van geeft. De door Sisam op grond van het schrift vastgestelde datering wordt bevestigd door het karakter van de taal zelf, waarin de zwak betoonde vokalen nog niet tot *ə* zijn verzwakt⁸⁾ en de anlautende *þ* nog is bewaard. Ook histories is het zeer aannemelijk, dat de zin afkomstig is van een Vlaamse monnik, in de tweede helft van de 11de eeuw in Engeland vertoevend. Sisam geeft in zijn meermalen aangehaald artikel oude voorbeelden van aanraking tussen Engeland en Nederland. De betrekkingen tussen beide landen in de middeleeuwen betreffen in de eerste plaats Vlaanderen, dat het doorgangsland voor het Engelse verkeer

1) Welke dan ook de oorsprong van deze bewaarde *-a* moge zijn.

2) N. T. 21, 196 v.

3) t.a.p. blz. 286.

4) t.a.p. blz. 256.

5) t.a.p. blz. 284.

6) Vgl. Jacobs t.a.p. blz. 291.

7) Z.O.N.F. 2, 247.

8) Evenmin als in verschillende glossen; zie Buitenrust Hettema, Oude Glossen blz. 102 v.

met het vasteland was¹⁾. Maar vooral nam het aantal Vlamingen in Engeland toe, toen Willem de Veroveraar in 1066 naar Engeland overstak. Gehuwd met Mathilde, dochter van graaf Boudewijn V van Vlaanderen, werd hij gesteund door tal van Vlaamse edelen, die daarvoor naderhand beloond werden, veelal met Engelse titels en bezittingen. In hun gevolg vestigden zich vele Vlamingen in Engeland; in de 12de eeuw waren er reeds meer dan 50 kleine Vlaamse nederzettingen als b.v. dat *Flimby* in Cumberland, dat a. 1200 als *Flemingeby* verschijnt²⁾. Men heeft het boek van *Bense*³⁾ er maar op na te slaan, om te zien hoe menigvuldig de relaties tussen Vlaanderen en Engeland waren, vooral sedert Willem de Veroveraar. Ook op godsdienstig gebied; zelfs verkreeg menige Vlaming een Engels bisdom⁴⁾. Dat onze schrijver onder de naar Engeland verhuisde Vlaamse geesteliken is te zoeken, is hoogstwaarschijnlijk; dat, wat hij neerschreef, is toch een variatie op de bekende bijbelse woorden: *Αἱ ἀλώπεκες Φωλεοῦς ἔχουσι καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνώσεις· ὁ δὲ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνει* (Matth. 8:20; vgl. Lc. 9:28). Of, zoals het in het door Plooi uitgegeven Diatessaron⁵⁾ luidt: *De vosse si hebben hole· ēn de voghele hebben neste dar si in schulen. mar des menschen sone en heft niet daer hi syn hoeft op resten mach.* In laatstgenoemde tekst ontbreekt, evenals in onze oovla. zin, de vertaling van *τοῦ οὐρανοῦ*; opvallend is echter in 't oovla. de, weinig betekenende, toevoeging *inceptos: haggunnan*, die ook prof. Plooi⁶⁾, door mij daarnaar gevraagd, niet kan thuisbrengen; het zal dus wel een persoonlijke afwijking zijn.

1) ToII, Niederländisches Lehngut in Mittelenglischen (1926) blz. 8 v.v.

2) EPNS. I 1 p. 117.

3) Bense, The Anglo-dutch relations from the ancient times to the death of William the Third (1924).

4) Ook al vóór Willem de Veroveraar; onder Eduard de Belijder b.v. was de Vlaming Hereman bisschop van Wilton; zie Bense blz. 5 v.

5) II 110 v.

6) aan wie mijn hartlike dank voor zijn inlichtingen.

Ten slotte, wat is de betekenis van de zin? S i s a m merkt op: 'The Latin sentence looks like a fragment from one of the colloquies which were used to teach Latin'. Is het misschien een verzuchting van een Vlaamse monnik in Engeland, die bij zijn onderricht aan een jonge landgenoot zijn heimwee naar zijn vaderland in deze variatie op Jezus' woorden uitte? Hoe het ook zij, wij mogen de schrijver dankbaar zijn voor zijn *probatio penne si bona sit*.

Hilversum, Sept. '32.

M. SCHÖNFELD.

